

УДК 37(09)477

Н.М. Коляда

Умань

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

В ІНСТИТУТІ ДИТЯЧОГО РУХУ

Відповідальність за дітей, їхнє життя, здоров'я, фізичний, психічний і соціальний розвиток – це не тільки аксіома гуманістичної педагогіки, це ще й правовий принцип ставлення суспільства, держави, кожного окремого дорослого до світу дитинства. У сучасному глобалізованому суспільстві одним із нагальних питань, яке потребує негайного вирішення, є духовне відродження особистості.

Взагалі питання духовності є одним з основних серед великої кількості проблем, які сьогодні хвилюють українських учених і практиків: філософів, соціологів, педагогів, психологів і т.д. Проте особливе місце, на думку академіка О. Сухомлинської, проблема духовності посідає в педагогіці – ”... науці, яка має завдання не лише виробити, окреслити, визначити шляхи, засоби і методи формування певних компетентностей, знань, умінь, а ще й, що дуже важливо, прищепити і розвинути певні якості, здатності, риси характеру і поведінки людини. Завжди й в усі часи вона займалася питаннями, які прямо або опосередковано стосувалися духовності, вкладаючи в них різні смисли, в залежності від історичної епохи, вимог суспільства, напрямів соціального розвитку тощо” [9, с. 3].

Відповідно до дефініції, поданої в „Енциклопедії освіти” (2008) духовність – це ”... категорія людського буття, якою виражається його здатність до самотворення та творення культури. Духовність є вищим рівнем розвитку особистості, на якому основними мотиваційно-смисловими регуляторами її життєдіяльності є вищі людські цінності. Це

рівень найбільш зрілої і відповідальної (перед собою та ін.) особистості, здатної не тільки пізнавати та відображати довколишній світ, а й творити його” [4, с. 244].

Проте, як свідчить практика, означені вище людські цінності як основні мотиваційно-сміслові регулятори життєдіяльності зрілої і відповідальної особистості сьогодні нівелюються. Серед умов соціальної необхідності на перший план виступає зростаюча турбота станом дитячого середовища: в ”зайнятій постійними реформами” країні діти позбавлені ознак морально-ціннісних орієнтирів, зразків соціально схвальної поведінки. А це у свою чергу призвело до того, що перед дітьми та підлітками як ніколи госторо постала проблема: „Що розцінювати як підлість – що як порядність?” [8, с. 347].

На думку вітчизняних та зарубіжних науковців, сьогодні в силу змін загальної орієнтації виховання з колективістської на індивідуалістичну та інших факторів соціального, політичного і психологічного плану, відбулися істотні зміни системи відносин дитини до оточуючого її світу, до інших людей, до самої себе. Причому зростаюча дегуманізація відносин в дитячому середовищі дуже часто виражається у крайніх формах: в рості дитячої жорстокості та підліткової злочинності, в загальній криміналізації дитячої субкультури – її мови, ігрових форм, спілкування, загальних установок [8, с. 347]. За словами академіка Д. Фельдштейна, ”... всезагальний перехід до ринкових, в соціально-гуманітарній сфері – „послужових” відносин, посилює в тому ж всезагальному масштабі засвоєння споживацької позиції, нівелює, розмиває у дітей та підлітків поняття дорослості як відповідальності, зрілості. Дитинство сприймає себе як предмет турбот дорослих, а не суб'єкт соціального світу” [8, с. 347].

У контексті зазначеного вище набуває актуальності дослідження соціальних інститутів, спрямованих на формування зрілої та відповідальної особистості, розвиток у неї вищих людських цінностей, особистості, здатної пізнавати, відображати та творити довколишній світ.

В нових соціокультурних умовах спостерігається значний інтерес до громадського життя в дитячому суспільстві – суспільстві дієвому, творчому, перспективному; суспільстві, яке проявляє свою соціальну активність через дитячий рух – своєрідний інститут соціалізації особистості, унікальний феномен соціально-громадянського виховання підростаючого покоління; форму активного вираження дитинства, що заявляє дорослим про дитячі потреби, проблеми, можливості, особливості, нагадує про себе, захищає свої права.

Дитячий рух є предметом вивчення таких наукових галузей, як історія, соціологія, психологія, педагогіка. Так, у працях Л. Алієвої, М. Басова, М. Богуславського, А. Волохова, А. Кирпичника, Е. Мальцевої, І. Руденко, О. Титової, Т. Трухачової та ін. висвітлено історію розвитку науки про дитячий рух. Дослідження О. Бондар, С. Диби, Ю. Жданович, Я. Луцького, П. Мартин, В. Окаринського, Н. Онищенко, Р. Охрімчук, Ю. Поліщук, Б. Савчук, М. Сидоренко, О. Сич, С. Харченка, М. Чепіль, Л. Ярової та ін. присвячені різним аспектам діяльності сучасних дитячих та молодіжних організацій в Україні.

Однак, історіографічний аналіз джерел з даної проблеми свідчить про те, що на сьогодні дослідження дитячої організації як інституту формування духовності особистості практично відсутні. В центрі уваги дослідників – проблеми формування особистості дитини в умовах дитячої організації, яка розглядалася в основному лише як засіб виховного впливу на особистість, як певний соціальний фон її розвитку. До поля зору учених не потрапили проблеми, які розкривають феномен дитячого руху крізь призму соціокінетики дитинства – науки про дитячий рух.

Мета статті – висвітлити процес формування духовності крізь призму дитячого руху – своєрідного інституту соціалізації особистості, унікального феномену соціально-громадянського виховання підростаючого покоління.

В умовах кризи традиційних інститутів соціалізації особистості (сім'ї, школи) значне місце в житті дитини займають дитячі об'єднання, організації, в які дитина приходить добровільно, маючи надію задовольнити там свої власні інтереси і потреби, реалізувати свої ідеї в корисних справах, або залучитися до вирішення суспільних завдань, розібратися в сенсоутворюючих моментах такого непростого життя. Дитина приходить в дитяче співтовариство, щоб жити: жити сьогодні і зараз, не очікуючи, поки життя стане краще влаштованим та надасть їй більш широкий спектр можливостей для успішної самореалізації. Тому саме через дитячий рух (об'єднання, організацію) дитина входить у суспільство і саме дитячий рух стає важливим інститутом її соціалізації [8, с. 294–295].

Дитячий рух – це складна динамічна система, різнопланова категорія, багатоаспектне поняття. Про це свідчить, зокрема, відсутність єдиного підходу до його визначення. У чому ж полягає сутність поняття ”дитячий рух”? Наведемо декілька прикладів його сучасного тлумачення.

Дитячий рух – закономірне явище. Свідченням цього є його походження, характер, цілі та роль у житті дитини. Дитячий рух є своєрідним інститутом соціалізації, унікальним феноменом соціально-громадянського виховання підростаючого покоління; формою активного вираження дитинства, що заявляє дорослим про дитячі потреби, проблеми, можливості, особливості, нагадує про себе, захищає свої права. Дитячий громадський рух – це природне, самостійне, поступове входження дітей у світ дорослих завдяки різноманітним сферам дитячої діяльності: освітній, родинній, ігровій [2, с. 4].

У словнику-довіднику „Детское движение”, підготовленому Асоціацією дослідників дитячого руху (Росія) подано більше десяти визначень даного поняття [1]. Зокрема, дитячий рух – це спосіб пізнання дітьми світу та впливу на нього шляхом колективної діяльності в колі однолітків (В. Луков) [1, с. 63]; конкретно-історичний стан інституціональної організованості дітей та підлітків, що характеризується наявністю та

динамікою різного типу добровільних угруповань, об'єднань, організацій і формувань (І. Нікітін) [1, с. 63]; складова частина соціального руху, що представляє сумісні дії дітей та дорослих, які об'єдналися з метою накопичення соціального досвіду, формування ціннісних орієнтацій та самореалізації; унікальний соціально-педагогічний фактор, що активно стимулює дитяче самоствердження, самовизначення і, накінець, соціалізацію (Р. Литвак) [1, с. 64]; об'єктивний прояв закономірності цивілізаційно-антропологічного розвитку людства; розвитку взаємовідносин Дитинства (самостійної соціально-природної структури) та Дорослого суспільства [1, с. 61].

В науковій сфері сьогодні простежується тенденція до узгодження в основних піходах щодо розуміння природи дитячого руху, його сутності, принципів побудови та функціонування. Визначення засобів впливу суспільного формування на особистість дитини, обґрунтування шляхів стимулювання позитивної самоорганізації, соціальної дитячої активності у вирішенні проблеми оптимальної взаємодії дорослих і дітей, прогнозування стану дитячого руху в недалекому майбутньому і т.д. – ці та інші проблеми є предметом дослідження науки про дитячий рух – соціокінетики дитинства – особливої наукової галузі, системи (сукупності) наукових знань про дитячий суспільний рух, яка включає: загальну теорію дитячого руху, методикку діяльності дитячих громадських об'єднань, організацій, історію й історіографію дитячого руху та ін. [1, с. 317].

Об'єктом соціокінетики є дитячий рух як особливе соціальне явище, що реально пов'язує світ дитинства і світ дорослих; як специфічна форма участі дітей у суспільному житті, що об'єктивно містить у собі механізм реалізації громадянських прав і свобод дитини; як своєрідний соціально-виховний інститут, що спрямовує процеси соціалізації особистості. Предмет соціокінетики передбачає дослідження стану і розвитку дитячого руху в державі і суспільстві (тенденції, фактори, умови, закономірності, загальне та особливе у зв'язках і відносинах з державними і суспільними

структурами); сутності дитячих об'єднань, процесів їхнього створення і функціонування, особливостей і основ діяльності їх різних типів і видів (правові, економічні, соціально-психологічні, педагогічні, організаційно-методичні та ін.), їхніх соціальних зв'язків і відносин, взаємодію; процеси розвитку особистості в діяльності дитячих об'єднань (фактори, умови, закономірності, характер міжособистісної взаємодії, соціальні ролі та позиції дітей і дорослих в дитячому русі) [5, с. 74].

Вагома доля завдань, які ставить перед собою соціокінетика як наука про дитячий рух, спрямована на подолання сучасної кризи духовного виховання, на формування духовності, розвиток духовно багаті особистості, підростаючого покоління в цілому.

На думку дослідників, фактична цінність дитячого руху для дитини полягає у наданні їй унікальних можливостей для самореалізації в суспільно-ціннісному просторі життя. Цінності дитячого руху – це "...об'єкти матеріального та духовного життя дітей та дорослих, що володіють винятковою значимістю для дитячого руху в контексті розвитку сучасного суспільства" [10, с. 301].

Одним із аспектів пріоритетної сфери інтересів усіх громадсько-державних інститутів, що реалізують завдання соціалізації та виховання особистості, є створення умов для формування морально ціннісного простору дитини. Тому цінності дитячого руху мають не тільки суб'єктивний характер, але і мають об'єктивну значимість. Участь дитини в дитячому русі дає можливість засвоювати та відтворювати такі індивідуально значимі особистісні цінності, як самоактуалізація, самореалізація, самодіяльність, дитяча гра, романтика, символіка, атрибутика, дитяча самотворчість (через вироблення норм життя, виражених у законах, звичаях, традиціях своїх організацій), ідеали та ідеологія, дитяча субкультура та суспільно значимі особистісні цінності: законослухняність, розумний

опозиціонізм, права дитини, соціальна активність, професійна орієнтація, громадянськість, соціально значима діяльність [10, с. 302].

Причому означені вище цінності існують на пересіку площин індивідуального життя дитини, дитячих співтовариств та суспільно-державного життя і носять взаємопроникний характер. Засвоєння та відтворення дитиною цінностей дитячого руху дає їй можливість реалізувати траєкторію свого особистісного розвитку в державі та суспільстві, які за рахунок усвідомлення об'єктивного характеру цінності дитячого руху мають можливість педагогічно доцільного впливу на ціннісні орієнтації сучасних дітей та підлітків на базі таких загальнолюдських цінностей, як порядок, мир, стабільність [10, с. 302].

У цьому плані заслуговує на увагу роль дорослого лідера та організатора дитячого руху як носія позитивних цінностей, який за рахунок своїх лідерських якостей та організаторських здібностей в значній мірі впливає на оздоровлення ситуації як всередині дитячого руху, так і на процес формування позитивного ставлення до дитячого руху у світі дорослих [10, с. 302].

Це питання набуває особливої актуальності у зв'язку з тим, що, як показує практика, ціннісні орієнтації дорослих лідерів дитячого руху дуже різноманітні і в цьому різноманітті існує орієнтація як на загальнолюдські цінності, так і на асоціальні, антисоціальні, а іноді навіть людиноненависні антицінності. Причому їх носії володіють безумовною привабливістю для значної частини сучасних дітей, що призводить до серйозних особистісних деформацій, антисоціальних вчинків і не може не викликати тривогу суспільства і насамперед педагогічної громадськості. [10, с. 307].

На шляху розвитку сучасного дитячого руху сьогодні зустрічається багато проблем. Так, дослідники відзначають, що нове покоління незалежної України розколоте на велику кількість громадських молодіжних і дитячих організацій, але вони не є ні впливовими, ні популярними, ні дієвими. Дитині завжди цікаво знайти групу, де б вона

могла сказати "ми", де б знайшла товаришів і змогла зайнятися з ними спільною справою. Громадські організації надають таку можливість, але чомусь цією можливістю користуються не всі юні українці [7].

За результатами досліджень, найбільш суттєвими проблемами дитячих організацій є фінансові: організації, де кількість членів перевищує тисячу, не збирають членських внесків; комерційні ж структури та приватні особи вкладають гроші у великі організації, вважаючи, що кількість визначає якість. Те саме відбувається і з дотаціями органів місцевого самоврядування – нечисленні організації практично втрачають матеріальну підтримку і цих структур. Через недостатність фінансування дитячі організації нерідко звертаються за допомогою до політичних сил, і в результаті отримують ідеологічну залежність [7].

Ще одна з нагальних проблем дитячого руху, яка потребує негайного вирішення – потреба у підготовці висококваліфікованих кадрів для роботи з дитячими та молодіжними об'єднаннями, дорослих лідерів для організації дитячого руху. Педагоги кажуть, що "... двері, через які дитина входить у суспільство, – це громадські організації. Вони схожі на маленькі держави, в яких діти мають усе те, що є в дорослому житті, але діють вони в цих державах під захистом дорослих" [7]. Але дорослих, справжніх професіоналів у роботі з дитячими організаціями і об'єднаннями, в Україні якраз і бракує.

Аналіз сучасної практики виявив, по-перше, проблеми професійної некомпетентності дорослих (соціальних педагогів, організаторів) у питаннях взаємодії з дитячими об'єднаннями, а також відсутність кадрів, які здатні підтримати дитячу соціально та особистісно значущу ініціативу й самодіяльність. Одна із причин – новизна ситуації, що склалася в дитячому рухові: демонополізований, варіативний за цілями, цінностями, спрямованістю діяльності, різноманітний за формами, він має поки що незначний соціальний і виховний вплив та потребує підготовки відповідних висококваліфікованих спеціалістів – організаторів дитячого руху [6, с. 4].

Сьогодні з'являються перші методичні посібники з теоретико-методичних питань організації дитячого руху. Це викликано, насамперед, практичною необхідністю підготовки кадрів для дитячих організацій та об'єднань. Зокрема, в освітньо-професійній програмі та освітньо-кваліфікаційній характеристиці соціального педагога закладено ідею виконання фахівцем функцій організатора дитячих та молодіжних організацій і об'єднань. Стандартом вищої освіти зі спеціальності 6.010106 "Соціальна педагогіка" передбачено викладання навчальної дисципліни "Теорія та методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України".

Заслужують на увагу наукові та навчально-методичні видання, які повністю або частково присвячені питанням підготовки педагогів-організаторів дитячого руху: довідник-посібник лабораторії дитячих об'єднань Інституту проблем виховання АПН України "Дитячі об'єднання України у вимірах минулого та сучасного" (авторський колектив: Р. Охрімчук, Л. Шелестова, О. Кравченко, О. Бондарчук, А. Зайченко) (Луганськ, 2006) [3]; навчально-методичний посібник "Дитячі громадські організації" (Харків, 2004) (Л. Мазуренко) [2]; методичний посібник для організаторів дитячого руху "Время созидать" (Москва, 2007), монографія І. Руденко "Подготовка организаторов детского движения в России (историко-педагогический анализ)" (Москва, 2008) [6], видання Асоціації дослідників дитячого руху (Росія), серед яких : "Социокинетика. Лидерство в детском движении: время и ценности" (Москва, 2004) [10], "Социокинетика. Стратегия и тактика детского движения нового века" (Москва, 2002) [8], "Социокинетика: книга о социальном движении в детской среде" (в 2-ох частинах, Москва, 2002) та ін.

Таким чином, процес формування духовності крізь призму такого соціального інституту, як дитячий рух – це діалектичний процес набуття досвіду соціальних відносин і засвоєння нових соціальних ролей, що відбувається в різних сферах діяльності, спілкування і самопізнання шляхом засвоєння, привласнення, збагачення і передачі дитиною досвіду

соціальної взаємодії дітей і дорослих; процес формування зрілої та відповідальної особистості, розвитку у неї вищих людських цінностей, особистості, здатної пізнавати, відображати та творити довколишній світ. Вивчення теорії та практики дитячого руху як формування духовності особистості є актуальною проблемою, дослідження якої сприятиме розвитку сучасної теорії і практики виховання та удосконаленню педагогіки дитячого руху, соціокінезики як науки про соціальний рух у дитячому середовищі.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів даної проблеми. Подальшого вивчення потребують такі питання, як: обґрунтування загальної теорії дитячого руху, методики діяльності дитячих громадських об'єднань і організацій; висвітлення історії та історіографії дитячого руху і т.д.

Список літератури:

1. Детское движение. Словарь-справочник. Издание 2-е, переработанное и дополненное. – М.: Ассоциация исследователей детского движения, 2005. – 543 с.
2. Дитячі громадські організації. – Х.: Вид. гр. „Основа”, 2004. – 192 с.
3. Дитячі об'єднання України у вимірах минулого та сучасного: Довідник-посібник / Р.М. Охрімчук, Л.В. Шелестова, О.В. Кравченко та ін. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – 256 с.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Коляда Н.М. Соціокінезика дитинства: наука про дитячий рух // Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія „Педагогічні науки”. Вип. 166. – Черкаси, 2009. – С. 72–76
6. Руденко И.В. Подготовка организаторов детского движения в России (историко-педагогический анализ) : монография / И.В. Руденко ; под. ред. Л.В. Алиевой. – М. : Пед. общество России, 2008. – 232 с.
7. Рябоконт Л. Дефіцит лідерів? Чому в Україні непопулярні дитячі та молодіжні організації // День. – №114, четвер, 30 червня 2005
8. Социокінезика. Стратегия и тактика детского движения нового века. – М.: Ассоциация исследователей детского движения, 2002. – 512 с.
9. Сухомлинська О.В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук. – К.: Всеукраїнський фонд „Добро”, 2006. – 44 с.
10. Ценности детского движения // Социокінезика. Лідерство в детском движении: время и ценности / Сост. и ред.: Т.В. Трухачёва, А.Г. Кирпичник. – М.: Ассоциация исследователей детского движения, 2004. – С. 301–307

Коляда Н.М. Формування духовності особистості в інституті дитячого руху.

У статті здійснено аналіз процесу формування духовності крізь призму дитячого руху – своєрідного інституту соціалізації особистості, унікального феномену соціально-громадянського виховання підростаючого покоління.

Ключові слова: духовність особистості, дитячий рух, соціокінетика.

Коляда Н.М. Формирование духовности личности в институте детского движения.

В статье осуществлен анализ процесса формирования духовности сквозь призму детского движения – своеобразного института социализации личности, уникального феномена социально гражданского воспитания подрастающего поколения.

Ключевые слова: духовность личности, детское движение, социокинетика.

Kolyada N.M. Forming of spirituality of personality in the institute of child's motion.

In the article the analysis of process of forming of spirituality is carried out through the prism of child's motion – original institute of socialization of personality, unique the phenomenon of socially civil education of rising generation.

Keywords: spirituality of personality, child's motion, sciences about child's motion.